

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2021.22.21>

ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІГРАФА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Дмитренко Наталя Андріївна,
доцент кафедри професійних та спеціальних дисциплін
(Херсонський факультет
Одеського державного університету
внутрішніх справ, м. Херсон, Україна)

Статтю присвячено дослідженню особливостей та проблемних питань застосування поліграфа у кримінальному провадженні.

Визначено, що в кримінальному провадженні на законодавчому рівні немає закріплення поняття «поліграф». Експертиза із застосуванням поліграфа – це різновид судових психологічних експертиз, на які поширюється дія Закону України «Про судову експертизу». Подібні експертизи проводяться з метою формування доказової бази в судовому процесі чи під час досудового слідства.

Встановлено, що можливе використання поліграфа в ході оперативно-розшукової діяльності, спрямованої на виявлення злочинів і осіб, що їх підготовлюють і здійснюють та в ході проведення слідчих дій у кримінальному та судовому процесі у вигляді судових психофізіологічних експертиз на поліграфі.

Проведення судових психофізіологічних експертиз на поліграфі в кримінальних справах українським законодавством не заборонено і допускається, процедура проведення опосередковано регламентується Кримінальним процесуальним кодексом України та Законом України «Про судову експертизу», проте наразі відсутня стандартизація діяльності спеціаліста поліграфолога. Це призводить до того, що суди не завжди приймають висновки поліграфічного дослідження за докази у справі.

Проаналізовано Постанову ККС Верховного Суду від 3 червня 2020 року по справі № 686/4267/15-к та визначено, що призначення експертизи із застосуванням поліграфа повинно відбуватися у суворій відповідності до процесуальних кодексів для того, щоб експертиза стала допустимим доказом у справі і була врахована під час судового розгляду справи.

Визначено підстави застосування поліграфа під час кримінального провадження. До них належать: постанова слідчого; рішення суду по особистій ініціативі або по клопотанню сторін/потерпілого; звернення сторони захисту в кримінальному процесі.

Проаналізовано необхідність підвищення ефективності поліграфічної експертизи, адже ця обставина впливає на правове забезпечення застосування поліграфа в кримінальному провадженні. Адже поки висновок експертизи, проведеної з використанням поліграфічного обладнання, не може бути використаний в якості однозначного доказу винності або невинності підозрюваного або обвинуваченого.

Ключові слова: поліграф, дослідження з використанням поліграфа, судова експертиза з використанням поліграфа, «детектор брехні», кримінальне провадження, судова експертиза, поліграфолог.

**APPLICATION OF A POLYGRAPH IN CRIMINAL PROCEEDINGS:
FEATURES AND PROBLEMS**

Dmytrenko Natalia Andriivna,
Docent of the Department of Professional
and Specialty Disciplines
(Kherson Faculty of Odessa State
University of Internal Affairs,
Kherson, Ukraine)

The article is devoted to the study of the peculiarities and problematic issues of the use of the polygraph in criminal proceedings. It is determined that in criminal proceedings at the legislative level there is no consolidation of the concept of "polygraph". Polygraph examination is a type of forensic psychological examination, which is covered by the Law of Ukraine "On Forensic Examination". Such examinations are conducted in order to form the evidence base in the trial or during the pre-trial investigation. It is established that it is possible to use a polygraph in the course of operational and investigative activities aimed at identifying crimes and persons who prepare and commit them and in the course of investigative actions in criminal and judicial proceedings in the form of forensic psychophysiological examinations on the polygraph.

Forensic psychophysiological examinations on a polygraph in criminal cases are not prohibited by Ukrainian law and are allowed, the procedure is indirectly regulated by the Criminal Procedure Code of Ukraine and the Law of Ukraine "On Forensic Examination", but currently there is no standardization of polygraph specialists. This leads to the fact that the courts do not always accept the conclusions of the printing examination as evidence in the case.

The Decision of the KKC of the Supreme Court of June 3, 2020 in case № 686/4267/15-k was analyzed and it was determined that the appointment of a polygraph examination should be in strict accordance with procedural codes in order for the examination to be admissible evidence in the case and taken into account during the trial.

The grounds for the use of a polygraph during criminal proceedings have been determined. These include: the decision of the investigator; court decision on personal initiative or at the request of the parties / victim; appeal of the defense in criminal proceedings.

The necessity of increasing the efficiency of polygraphic examination is analyzed, as this circumstance influences the legal support of polygraph application in criminal proceedings. After all, while the conclusion of the examination carried out with the use of printing equipment cannot be used as unequivocal evidence of guilt or innocence of the suspect or accused.

Key words: polygraph, investigation using a polygraph, forensic psychophysiological examination using polygraph, lie detector, criminal proceedings, juridical expertise, polygraph examiner.

Постановка проблеми. Наука і техніка стрімко розвиваються й дають змогу вдосконалювати всі сфери життя. Застосування поліграфа у кримінальному провадженні – досить актуальна тема, адже іноді в кримінальних справах можуть бути відсутні прямі докази вини особи у вчиненні кримінального правопорушення, і дослідження, проведені на поліграфі, можуть стати ключовим доказом у доведенні/недоведенні певних обставин справи. Застосування поліграфа – це доволі специфічний варіант отримання інформації, який має свої особливості, тому він потребує ґрунтовного дослідження та повного законодавчого оформлення.

Мета статті – визначити сутність та особливості застосування поліграфа у кримінальному провадженні, виокремити проблемні моменти.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж розпочати дослідження, слід дати визначення, що є поліграфом.

Згідно з Наказом МВС України «Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України», поліграф – різновид спеціального психофізіологічного технічного засобу, який здійснює реєстрацію динаміки протікання не менше п'яти незалежних психофізіологічних процесів людини (грудного та діафрагмального дихання, серцево-судинної активності, електропровідності шкіри, рухової активності) у відповідь на пред'явлення за спеціальною методикою певних психологічних стимулів (запитань, зображень, предметів), не завдаючи шкоди життю, здоров'ю людини та навколишньому середовищу [1].

Згаданий нормативно-правовий акт регулює проведення досліджень із застосування поліграфа працівників чи кандидатів відповідних державних структур.

У кримінальному провадженні на законодавчому рівні немає закріплення вказаного поняття, тому будемо використовувати зазначене вище визначення.

Наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 передбачає, що «з метою отримання орієнтувальної інформації можуть проводитися опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа» [2].

Поліграф є пасивним реєстратором процесів, що протікають в організмі людини, і не робить на них зворотного впливу. Будучи багатоцільовим медико-біологічним приладом, поліграф призначений для реєстрації декількох (від 4 до 16) психофізіологічних процесів, що протікають паралельно.

Слід підкреслити, що називати поліграф «детектором брехні» принципово не можна: ніяку брехню або правду сам по собі поліграф виявити не може.

Творець першого серійного поліграфа Л. Кілер у 1935 році писав, що такої речі, як «детектор брехні», не існує. Однак брехня, винність або невинність можуть бути виявлені за відомими ознаками, так само, як хвороби не можуть бути виявлені ніяким приладом, який лише фіксує їхні симптоми, а не саме захворювання. Таким чином, кожен, хто проводить дослідження, повинен робити висновки на підставі обов'язкових ознак.

Не будучи по суті «детектором брехні», поліграф, проте, дає змогу здійснити процедуру «детекції брехні», тобто виявити брехню людини через спеціально організоване опитування за допомогою фіксування ознак брехні. Таким чином, поліграф – це лише інструмент, за допомогою якого реєструються фізіологічні реакції: він не визначає ні правдивість, ні брехливість, ні тим більше винність опитуваної особи.

Поліграф дає змогу об'єктивно відобразити суб'єктивну вагомість того чи іншого факту дійсності для особи, яка проходить перевірку із застосуванням поліграфа.

Застосування поліграфа під час досудового розслідування переконливо доведено слідчою практикою у понад 100 країнах світу [3, с. 266]. У світовій практиці із застосуванням «детектора брехні» (психофізіологічного дослідження з використанням поліграфа) під час проведення слідчих дій визначені два види його використання.

Перший вид – у ході оперативно-розшукової діяльності, спрямованої на виявлення злочинів і осіб, що їх підготовлюють і здійснюють.

Другий вид – у ході проведення слідчих дій у кримінальному та судовому процесі.

Проаналізувавши норми нормативно-правових актів, що регламентують порядок проведення кримінального провадження, ми визначили, що застосування психофізіологічних експертиз не забороняється, а сама процедура проведення такого роду експертиз деякою мірою передбачена зазначеними вище нормативно-правовими актами.

У рамках кримінального провадження, будучи приєднаним до організму людини, поліграф фіксує зміни пульсу, частоти дихання, потовиділення, зміни артеріального тиску і на основі сукупності цих чинників «робить висновок» про правдивість відповідей, які дає випробуваний. Але знову ж таки, подібні реакції організму не обов'язково є свідченням брехні, оскільки почастищення пульсу, дихання може бути спровоковано будь-яким страхом, дискомфортом, хвилюванням, яке не обов'язково пов'язане зі звинуваченнями особи в правопорушенні.

Припустимо, дослідження проводиться в невеликій кімнаті, а у випробуваного клаустрофобія чи агнософобія, і він боїться самого пристрою поліграфа, або особа переживає, що в ході дослідження відкриються факти, які не мають стосунку до провадження, але дискредитують її як особистість. Усі ці фактори викликають страх чи хвилювання, що дають такі ж, як і спричинені брехнею, фізіологічні прояви, які фіксуються поліграфом. Подібні неточності в результатах використання поліграфа викликають розбіжності між прихильниками і противниками застосування поліграфа під час досудового розслідування.

Існують різні точки зору науковців криміналістів з приводу доцільності і наукової обґрунтованості такого виду експертиз. Із позиції підтримання використання поліграфа в кримінальному провадженні виступають такі науковці, як Т. Моїсеєва, О. Мотлях.

За словами О. Мотляха, застосування поліграфа в кримінальному провадженні створює додаткові засади для пізнання досудовим слідством того, що перебуває за межами звичайних людських можливостей і здібностей (знань, умінь, навичок, практики тощо). Таким чином, ігнорування використання сучасних науково-технічних засобів у правоохоронній діяльності України обмежує належне і своєчасне розслідування зареєстрованого кримінального правопорушення [4, с. 206–209].

Т. Моїсеєва, своєю чергою, визнає безперечною значущість проведення психофізіологічних досліджень із використанням поліграфа під час розслідування злочинів для отримання переважно орієнтувальної інформації [5, с. 26].

Проведення психофізіологічної експертизи з використанням поліграфічного обладнання являє собою особливу процесуальну дію, що полягає в проведенні дослідження та подальшому наданні експертного висновку.

Як і будь-яке експертне дослідження, психофізіологічна експертиза повинна бути науково обґрунтована, її результати повинні бути аргументовані і достовірно встановлені.

Відмінність судової психофізіологічної експертизи від опитування з використанням поліграфа полягає в тому, що експертиза може бути проведена на підставі винесеної постанови слідчого або ухвали (постанови) судді, а опитування з використанням поліграфа може бути проведене за усним або письмовим зверненням фізичних чи юридичних осіб. Окрім цього, поліграфолог під час проведення судової психофізіологічної експертизи попереджається про кримінальну відповідальність за видачу завідомо неправдивого висновку, а під час проведення дослідження не попереджається.

Науково-технічна обґрунтованість поліграфа не викликає сумнівів, оскільки він являє собою багатофункціональний осцилограф. Каменем спотикання в легалізації використання поліграфа є не його технічні характеристики, а інтерпретація результатів, отриманих із його використанням.

Судова практика визначає, що для визнання призначення та проведення експертизи із застосуванням поліграфа допустимим доказом у справі та врахування її під час судового розгляду справи вона має відбуватися у суворій відповідності до чинного законодавства (Постанова ККС Верховного Суду від 3 червня 2020 року по справі № 686/4267/15-к) [6].

У законодавстві з питань проведення судових експертиз визначено категорії осіб (як юридичних, так і фізичних), які мають право здійснювати судово-експертну діяльність. До них належать державні установи, що визначені в законодавчому порядку спеціалізованими (зокрема їх територіальні філії), комунальні експертні установи, незалежні судові експерти, тобто експерти, які не перебувають у трудових відносинах із зазначеними установами, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань.

Досліджуючи питання, хто ж є «іншими фахівцями (експертами) з відповідних галузей знань», можна дійти висновку, що до таких можна віднести експертів-поліграфологів Всеукраїнської асоціації поліграфологів.

Доцільність здійснення психофізіологічної експертизи на поліграфі залежить перш за все від наявності однозначних суперечностей у показаннях учасників кримінального провадження, а також наявності розбіжностей між іншими доказами у справі або недостатності доказів. Таким чином, для того, щоб провести дослідження на поліграфі, спочатку необхідно допитати свідків, потерпілих, учасників злочину, після чого перевірити отриману інформацію за допомогою поліграфа.

Судові експертизи із застосуванням поліграфа можуть проводитися на підставах постанов слідчого, звернень сторін захисту, рішень суду.

У ході безпосереднього опитування із застосуванням поліграфа найважливішим є отримання інформації, яка б надала можливість вирішити наявні суперечності в обставинах справи, зокрема щодо:

- підтвердження інформації особою, що її надавала;
- вичерпності інформації, що була надана особою;
- того, звідки особа володіє інформацією;
- інтерпретації тієї чи іншої обставини/події опитуваною особою;
- іншої інформації, яка необхідна для розслідування відповідних подій [2].

Висновок такої експертизи слід розглядати тільки в сукупності з іншими обставинами справи, ця експертиза не може служити винятковим і єдиним фактором для висновків про винність або невинність.

Психофізіологічна експертиза за допомогою поліграфа допомагає звірити зміст інформації, яка закарбувалася в пам'яті допитуваного, зі вмістом відомостей, отриманих у процесі допиту.

На жаль, практика показує, що часто поліграфне опитування носить поверхневий характер, що виходить за межі розгляданого предмета дослідження, унаслідок чого висновки фахівця можуть бути суб'єктивні й надмірно категоричні, що абсолютно неприпустимо, особливо без відповідної аргументації.

Законодавством не заборонена відмова від проходження експертизи за допомогою поліграфа. Проте, судячи з практики, якщо в матеріалах справи відсутні прямі докази вини обвинуваченого, наявність відмови від проходження експертизи із застосуванням поліграфа дає привід думати, що особі є що приховувати. Така відмова також може впливати на внутрішні відчуття та переконання самого судді. Найчастіше буває правильним твердження, що людина, якій нічого приховувати і яка не давала неправдивих свідчень, не відмовляється від проведення названої вище експертизи.

Існують обставини, що унеможливають проведення експертизи на поліграфі. До них можна віднести: наявність у експертovanого серйозного психічного захворювання, алкогольної чи наркотичної залежностей, перенесених важких захворювань, пов'язаних із порушеннями роботи серця, артеріального тиску, мікроінсультів тощо. Тому в разі існування документально підтверджених відомостей про наявність будь-якого серйозного захворювання необхідно ставити питання про консультації з фахівцями або призначення підекспертних судово-психіатричної або судово-медичної експертизи.

Досить часто слідчі або судді можуть відмовляти в призначенні та проведенні судової психофізіологічної експертизи із застосуванням поліграфа. Така відмова можлива за певних обставин, зокрема:

1) слідчий або суддя мають переконання, що у справі достатньо інших доказів чи інших відомостей для прийняття ними процесуального рішення, з урахуванням того, що такі докази та інформація були зібрані з дотриманням основних принципів кримінального провадження;

2) слідчий або суддя не мають належних знань чи відомостей про особливості застосування, призначення оцінки результатів вказаного виду експертиз; наявність сформованої практики застосування експертизи тощо;

3) слідчий або суддя з якихось суб'єктивних причин не зацікавлені в повному, всебічному і об'єктивному розслідуванні або розгляді справи (наприклад, із причин великої завантаженості іншими справами, небажання завантажувати себе зайвою роботою, елементарної недоброросовітності або з особистих корисливих мотивів).

Іноді проведення судової психофізіологічної експертизи на поліграфі є чи не останньою можливістю завідомо невинної людини довести свою непричетність до скоєного злочину.

Результати застосування поліграфа можуть бути допустимим доказом тільки за умови дотримання конституційних гарантій особистості і таких принципів кримінального процесу, як недоторканність особи, повага до її честі й гідності.

У всіх випадках призначення та проведення судових психофізіологічних експертиз права особи, що перевіряється, не порушуються і не можуть бути порушені, тому що такі дослідження можуть проводитися, лише якщо особа надала письмову згоду на проходження такого опитування із застосуванням поліграфа.

Висновки. Підсумовуючи результати проведеного дослідження, можна дійти таких висновків:

На експертизу із застосуванням поліграфа як на різновид судової експертизи поширюється застосування нормативно-правових актів, що регламентують порядок застосування та особливості експертних досліджень.

Основна мета такої експертизи – це допомога у вирішенні суперечностей доказової бази у справі та її остаточне формування.

За останні роки в Україні збільшилося число застосування експертиз на поліграфі, з'явилися приклади із судової практики (зокрема постанови Верховного Суду України), які тлумачать спірні моменти процедури проведення такої експертизи. Але все ж таки основною проблемою є відсутність стандартизації діяльності спеціаліста-поліграфолога. Необхідно виробити єдину методику цього дослідження, щоб була наявна загальна практика застосування конкретної методики, а не застосування різних за своїм змістом методичних напрацювань, адже в такому випадку результати можуть бути різні. Усе це має бути закріплено на законодавчому рівні.

Застосування поліграфа у кримінальному провадженні – це специфічний вид експертного дослідження, який має свої особливості. Через те, що такі дослідження не мають чітко законодавчо закріпленої процедури проведення, вони можуть містити помилки. Результати таких досліджень іноді можуть вирішувати хід кримінальної справи, тому для того, щоб вони стали вагомим інструментом доведення у кримінальному процесі, має пройти ще певний час.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 13 листопада 2017 р. № 920. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1472-17#Text> (дата звернення: 08.09.2021).
2. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5. Дата оновлення: 13.03.2020. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 08.09.2021).
3. Симоненко Н.О. Використання поліграфа під час досудового розслідування згвалтувань минулих років. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. Київ, 2016. № 2. С. 265–274.
4. Мотлях О.І. Ефективність використання поліграфа у розслідуванні нерозкритих злочинів минулих років. *Порівняльно-аналітичне право* : зб. наук.-практ. матеріалів. Ужгород, 2015. С. 206–209.
5. Моисеева Т.Ф. Проблемы использования полиграфа в судебной экспертизе. *Про актуальні питання судово-експертного та техніко-криміналістичного забезпечення розкриття і розслідування злочинів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 17 червня 2010 р.). Київ, 2010. С. 24–27.
6. Застосування поліграфа атестованими судовими експертами-психологами у 2020 році. *Протокол.іа – Юридичний інтернет-ресурс*. URL: https://protocol.ua/ua/stosuvannjam_poligrafa_atestovanimi_sudovimi_ekspertami_psihologami_u_2020_rotsi/ (дата звернення: 08.09.2021).
7. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII. Дата оновлення: 01.01.2021. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 08.09.2021).